

descoperiri monetare. În acest mod de publicare există două planuri (repertorii), care par a nu face parte din același lucru.

Din ilustrație reținem hărțile și graficele din interior, cea finală putea lipsi aproape în întregime. Este în acest volum o mare investiție de muncă, care fără nici un fel de rezervă, trebuie apreciată ca atare. Există, cum am afirmat-o, lucruri noi, până acum netranspuse în istoriografia românească. Dar, ca propunere de finalitate, este o categorică supralicitare care își vădește, inevitabil, carențele. Punctul deficitar de pornire este, după părerea noastră, *modalitatea de concepere și coordonare a doctoratului* din care a rezultat acest volum. Carența nu este specifică, ci proprie sistemului practicat în România de ani întregi, pentru toate compartimentele de cercetare. O asemenea întreprindere tematică, cu lateralele ei, trebuia să fie destinată *unui întreg program de cercetare și unui oarecare număr de specialiști reuniți din discipline istorice conexe*. Anei Mariei Velter nu trebuia să i să ceară decât exact ceea ce dorea și trebuia să fie, adică un numismat al evului mediu. Pe acel tărâm, cu mari implicări de studiu special, putea să ne facă tuturor demonstrația de care avea nevoie pentru un titlu științific. Dar, lucrurile nu s-au petrecut astfel. Textul tipărit este deja un produs istoriografic circulat, cu consecințe potențiale (colportare simplă, bază pentru construcții noi), care ne obligă să intervenim critic acolo unde substanța lui se interferează în istoria provincială generală în moduri cu care nu putem fi de acord.

Adrian Andrei Rusu

Paul Niedermaier, *Städtebau im Mittelalter. Siebenbürgen, Banat und Kreischgebiet (1242-1347)*. Böhlau Verlag, Köln – Weimar – Wien, 2002, 296 p.

La scurt timp după un prim volum dedicat unui protocronism urban transilvano-bănățeano-crișan, Paul Niedermaier publică un volum următor. Termenul este foarte corect, pentru că, în afara domniei sale, de aproape un veac nimeni nu mai vorbește, în mod credibil despre un urbanism central-est european de o asemenea vechime. La timpul său, ne-am permis câteva note critice. Ele vizau substanța metodologică și detaliile de informație. Dacă am fi trăit într-o lume normală, probabil că ceea ce atrăsese luarea noastră aminte ar fi fost la fel de important și pentru autor. Chiar și dacă nu am fi avut dreptate, probabil că am fi meritat, împreună cu cei care s-ar fi putut să ne accepte observațiile, la o negare ori o suplimentară argumentare, contrară, a lor. Dar, pe lângă luarea la cunoștiință de recenzia noastră, soldată, spre cinstea autorului, cu înțelegerea foarte corectă a dispuței strict științifice, nu vedem acum nici un alt efect. Primul volum s-a bucurat de o recunoaștere gratulată cu două premii (românesc și austriac). Indiferenți la acestea, noi considerăm că geneza orașelor transilvane este o temă de prea mare importanță pentru a o vedea tratată doar din unghiuri personale de vedere și cu deformări improprii cercetării istorice. Poate, întâia oară, argumentația noastră a fost neconvingătoare. Iată de ce ne vom opri și la cel de-al doilea volum al proiectatei *saga* a urbanismului medieval (sau și postmedieval?) transilvan.

Ca argumente sau informații (!) clăditoare sunt copios și fără nici un pic de modestie citate propriile lucrări ale autorului (vom și vedea mai jos). Deci, autorul se argumentează pe sine, prin el însuși. Pentru perseverarea pe direcția inițiată, din păcate, nici nu se putea proceda foarte diferit.

Unul dintre principiile după care autorul se conduce este încrederea absolută acordată terminologiei. Tot ceea ce este atestat *civitas* este automat privit ca atare. Literatura domeniului este aici de-a dreptul imensă, încât nu am ști ce să-i recomandăm cu prioritate autorului să consulte pentru a-și atenua interesul extins către locuri care nu au

însemnat absolut nimic în istoria urbanismului provincial. Cel mai simplu ar fi să o aleagă singur (pe cea apărută până la 1976) din trimiterile lui Herwig Ebner (*Die Burg als Forschungsproblem mittelalterlicher Verfassungsgeschichte*, în vol. *Die Burg im deutschen Sprachraum. Ihre rechts- und verfassungsgeschichte Bedeutung*. I. Sigmaringen, 1976, p. 35-36).

Mai departe, totul pare un joc de căutare a generalului într-o lumea reală foarte mozaicată și deloc dispusă să se conformeze unor scheme-cadru. Simpla neatestare a unor localități miniere nu este privită în primul rând ca accident, ci ca o posibilă ierarhie (p. 37). Nu știm ce ar putea să însemne un "centru meșteșugăresc mai mare" (größere Handwerkszenter) de talia Orășiei într-o schemă tipologică. Se consideră că la 1330 era câte un oraș în fiecare comitat (p. 36). Dar, pentru Turda nu are ce cita, iar pentru Secuime, se citează "târgul" Mureșului. Mai departe recunoaște că așa ceva nu există nici în alte locuri (comitatele Crasna, Hunedoara, Zarand, Târnava, Maramureș).

Întâlnim tipuri de așezări care nu au nimic cu orașele (vezi și lista din finalul recenziei). Vom observa, de pildă că includerea în paginație a unor referințe privitoare la Colțești-Trascău se datorează numai faptului că Eheleus, fiul lui Eheleus, poartă titlul de "comes" (p. 58). Or, nici vorba de un comite teritorial (indiferent de ce tip), ci este vorba despre un titlu din ierarhia socială, ca și cel de magister.

Pentru a urmări construcțiile particularizate ale autorului, nu ne propunem să facem o nouă carte. Alegem însă trei exemple pe care le vom urmări îndeaproape. Cu prilejul primei noastre recenzii exemplele au fost altele. Primul, cel al Timișoarei, este unul "neutru", căci nu ne-am ocupat niciodată special de el, cel de-al doilea este al Albei Iulia, iar al treilea Sibiul, unde lucrurile stau cu totul altfel. Dar, asigurăm pe toți care ne citesc că șirul nu se oprește, nici pe departe aici, în orice moment, în orice sit-oraș, am avea ceva de notificat, ca informație suplimentară ori critică.

Atestarea cetății Timișoarei de la 1266 este pusă automat în organizarea castellan-vicecastellan (ultimul menționat doar din anul 1323) (p. 51). Dar, așa cum știm deja de oarecare vreme, la 1266 se pomeniște nu cetatea, ci o categorie umană care ținuse de ea (castrensi). Regele Carol Robert a construit acolo o cetatea nouă (în relație sau nu cu castrul arpadian), care a primit apoi structura nouă de organizare, inclusiv cu castelani și vicecastelani, care nu funcționa încă în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Autorul se îndoiește de existența unui palat anterior celui de la începuturile secolului al XV-lea, cu toate că regele Carol Robert trebuie să fi avut un motiv locativ extrem de serios (recunoscut de întreaga istoriografie medievală) să zăbovească acolo atâția ani. În schimb, ni se dă drept certă suprafața cetății, de 1,7 ha, cu o locuire posibilă de 30 familii! Trebuie să se știe însă că despre acea cetate nu se cunoaște nici cea mai mică parte de incintă, că nu posedăm nici planuri de secol XVIII din care să poată fi dedusă, datorită marilor transformări cauzate de pașalâc, iar locuirea *cetăților* în această perioadă istorică este un cu totul alt subiect decât acela al orașelor, pentru care autorul ar fi avut nevoie de o documentare cu totul specială. Vom menționa doar în treacăt că locuirea cu familiile, așa cum ne este sugerată, nu este nici măcar plauzibilă; cetatea era locuită de stăpân sau administrator și de personalul care o făcea funcțională (soldați, meseriași de întreținere, servitori), în cea mai mare parte fără familii. Cât privește *orașul*, din nou cifre de o mare precizie matematică: suprafața aproximativ 16 ha, suprafața deținută de loturi, aproximativ 12 ha. În prima etapă, intuiția (pentru că nu este nimic altceva) autorului ne copleșește cu o dimensiune medie de circa 1000 m². Și populația pare a fi cunoscută: circa 70-100 familii la 1250, 150-200, la 1300 și peste 350, înainte de marea ciumă de la 1347 (p. 237)! La 1347, grupe de familii sunt repartizate deja și pe cartiere (circa 120 în Stadt, cel mult 60 în Palanca Mică, circa 70, în Palanca Mare). Suma de circa 280, este întregită cu un nou areal de locuire din preajma

mănăstirii Sf. Ecaterina (vezi mai jos). Cu o asemenea bună cunoaștere a dinamicii populației, pe un teritoriu atât de bine delimitat și perceput în detaliile sale microgeografice medievale, ne-am simțit îndreptățiți să știm și procentul de mortalitate, împreună cu toate consecințele urbanistice care au rezultat din acest lucru (regruparea sau dispariția unor cartiere, deschiderea unor noi străzi sau amenajarea unor canale de drenaj, apariția unor noi dominante de tipul bisericilor sau componentelor de apărare). Pentru că autorul nu a făcut-o, sperăm să fie de acord ca vreun discipol să-l continue, căci – nu-i așa – istoria celui mai mare oraș al Banatului, ar merita reconstituită cu și mai mare atenție! Altă fisură de calcul ni se pare ca fiind prezentă în calculul loturilor din “orașul elisabetan”, căci, în mod sigur, mănăstirea de acolo (dacă ar fi existat pe acel amplasament, dominicană și cu hramul Sf. Fecioare, fără vreo legătură cu Sf. Ecaterina, care a fost întemeiată de franciscani, la începutul secolului al XVIII-lea și care a cunoscut mai multe migrări topografice) trebuia să dispună de un spațiu mult mai mare decât al unor loturi de orașeni (spațiu pe care nu știm dacă autorul nostru ar fi în măsură să-l măsoare). Dispunerea rețelei stradale este argumentul după care sunt apreciate vechimea relativă a cartierelor. Se vorbește despre o rețea de canale care împânzește orașul și-l determină, a cărei istorie ni se pare foarte complicată, dacă nu mult prea ireală pentru acea perioadă istorică (nimeni nu a sugerat vreodată vreo apropiere dintre Timișoara și o structură de canale de tip venet sau un climat într-atât de nesănătos, palustru). Dar, imediat vom descoperi că două canale existau la începutul secolului al XIV-lea, aceasta în pofida faptului că la 1315 Timișoara era încă atestată ca un sat! Defterul din 1554 specifică că erau în orașul înconjurat cu ziduri zece străzi, alte nouă în *foburg* (vezi A. Kubinyi, *Plätze und Gassen in den mittealterlichen Städten und Märkten des Königreichs Ungarn*, în *Mittealterliche Häuser und Strassen in Mitteleuropa*. Herausgegeben von Márta Font und Mária Sándor. Budapest – Pécs, 2000, p.22). Toate celelate cartiere (încă trei!), par să fie fost distruse de turci, dar au reapărut în chip minunat pe hărțile de la începutul dominației habsburgice, în așa fel încât autorul nostru să le poată recunoaște și interpreta. Se găsește cineva care poate considera plauzibilă o astfel de soluție? O primă deficiență de informare gravă: nu sunt folosite defterele (registrele de impozitare turcești) care sunt totuși o bază de analiză ceva mai bună decât planurile secolului al XVIII-lea. Nu se cunosc aici studiile lui profesorului universitar István Petrovics de la Szeged, despre orașul Timișoara (o parte au apărut în limba română!).

Pentru Alba Iulia am avut prilejul să ne exprimăm pe larg, în urmă cu nouă ani (*Cetatea Alba Iulia în secolele XI-XV. Cercetări vechi și noi*, în *Ephemeris Napocensis*, IV, 1994, p.331-351). Deoarece Paul Niedermaier nu ne folosește acest articol, nici măcar nu putem privi lucrurile ca o impolitețe, spunem doar că este vorba de nimic altceva decât de o deficiență bibliografică. Căci, presupunând că nimic din ceea ce am scris acolo nu ar fi fost util pentru construcția care a rezultat, s-ar putea totuși ca măcar cineva dintre următorii autori, care au scris despre Alba Iulia, care erau acolo citați, să-i fi fost totuși de folos în vreun fel (Mircea Rusu, Radu Heitel, Balogh Jolán, Györfy György, Kovács András, alte scrieri ale lui Entz Géza sau Gheorghe Anghel). Aici discuția ar trebui deja încheiată: am avea să o reluăm abia după ce informația este recuperată! Până în acel moment, așa cum suntem învățați de alfabetul meseriei de istoric, paginile scrise despre Alba Iulia le putem socoti depășite deja înainte de a fi fost publicate.

Voi face încă un pas și mă voi referi la ceea ce se scrie despre Sibiu, orașul de domiciliu al autorului. Dacă privim doar hărțile de evoluție (fig. 165 și fig. 166, p. 202-203), toată lumea ar trebui să fie convinsă că cea de-a treia incintă a orașului, apărută numai la distanță de o singură generație de cea de-a doua, a fost extrem de bine documentată în vreun fel (documentar-scris, arhitectonic, arheologic). În fapt, autorul nu posedă *nici un fel de dovadă de asemenea tip*. Din nou de la hărțile târzii, se *presupune* că anumite cartiere au

apărut cu o succesiune care nu poate fi nicicum dovedită, se *presupune* o creștere de patru ori a populației, pe baza aceluiași *presupuse* cartiere. Cu alte cuvinte, există un cerc vicios inacceptabil: presupunerile se bazează *reciproc* pe alte presupuneri. Nimic nu ne poate convinge că dimesiunile mijlocii ale parcelelor, mici comparativ cu cele ale satelor învecinate, nu sunt un produs târziu, din secolele XV-XVI, și nu o opțiune inițială a sibienilor. Nu primim nici un fel de sugestie în legătură cu cetatea în care trebuie să fi rezidat comitele regal de Sibiu, măcar până la invazia din 1241. A fost ea pe amplasamentul actualului oraș ori nu? Ori poate nu a existat nici un fel de cetate? Anul 1325 este un reper arbitrar, pentru a justifica menționarea din anului 1326, sub numele de *civitas*. Este vorba numai despre patriotism local care admite că în circa un veac, Sibiuul *este singura localitate transilvană în măsură să ridice trei, dacă nu chiar patru incinte de apărare* (Avignonul, reședință papală, construiește doar două incinte în secolele XII-XIV!), tot ea *este singura care, în prima jumătate a secolului al XIV-lea, are și case de piatră, chiar cu două caturi, și numai mănăstirea sa dominicană este fortificată și înainte și după invazia tătară de la 1241* (p. 245), dintre toate celelalte mănăstiri dominicane din Ungaria medievală. Nouă ni se pare că totul este prea de tot excepțional, prin urmare neadevărat. Am fi avut nevoie de mult mai multe demonstrații și dovezi pentru a crede asemenea lucruri.

Absolut nimic din arheologia orașului său nu l-a interesat pe autor. Nici cea mai mică contribuție arheologică nu este văzută sau citată. Cu toate acestea, introducerea se referă la arheologie, ca o cale esențială de cunoaștere (p. 10). Dacă ceva nu l-a convins în arheologia propriului său oraș, nu însemna că trebuia să o ignore în totalitate. Suntem convinși că autorul a avut numeroase oportunități să constate ce aporturi aduce informația arheologică în Germania și, mai ales, ce preț i se acordă acestei metode. Trebuie să recunoaștem că o asemenea ecranare a izvorului arheologic, singurul care ar putea să-i confirme sau nu corectitudinea parcelărilor ori dominantelor, este cu totul de neînțeles pentru cineva cu adevărat interesat să facă știință și să forțeze limitele cunoașterii. Așa cum arheologii sunt mereu interesați să se raporteze la datul relict de natură arhitectonică, aceeași interes trebuie să vină și dinspre arhitectură către arheologie. Altfel, ceea ce va rezulta este doar o literatură reducționistă, cu accente mult prea personale, în final incompletă sau chiar incorectă. Formalismul declarațiilor de principiu din introducerea volumului iese la iveală destul de evident cu un asemenea prilej.

Progresele făcute de arheologie, pe plan european au adus deja serioase contestări teritoriilor de analiză a planimetriilor urbane inaugurate în 1909 de către Paul Jonas Meier. S-a afirmat răspicat că, cel mai des, între orașul timpuriu și cel medieval târziu sau premodern, structurile (deci dominantele, rețeaua stradală și fortificațiile) pot fi radical diferite. Îl invităm pe autor să se convingă despre aceste constatări dintr-o bibliografie germană: G. P. Fehring, *Einführung in die Archäologie des Mittelalters*. Darmstadt, 1987, p. 199-202; Sabine Felgenhauer-Schmiedt, *Die Sachkultur des Mittelalters in Lichte archäologischen Funde*. (Europäische Hochschulschriften. Reihe XXXVIII, Bd. 42) Frankfurt am Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien, 1993, p. 23-24; H. Steuer, *Der Beitrag der Archäologie zur Stadtgeschichtsforschung*, în vol. *Stadtgeschichtsforschung. Aspekte, Tendenzen, Perspektiven*. Herausgeben von F. Mayrhofer (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas. XII). Linz, 1993, p. 180-183. Așa ceva nu se poate nici ascunde, nici trece cu totul cu vederea, pentru că erodează înseși principiile metodologice fundamentale după care se construiesc toate reconstituirile autorului.

Deficiențele bibliografice pe care le-am semnalat, nu sunt singurele. O mulțime de studii și articole, grupate pe localități le putea descoperi cu maximă ușurință consultându-ne *Bibliografia fortificațiilor medievale și premoderne din Transilvania și Banat*

(*Bibliographie der Befestigungen aus Siebenbürgen und aus Banat während des Mittelalters und der Frühneuzeit*. Reșița, Edit. Banatica, 1996, 160 p.). Dar, între timp, s-au acumulat deja și alte titluri ...

Abordarea în sinteză a problemei orașelor medievale provinciale nu poate avea nici cea mai mică scuză în ceea ce privește necunoașterea istoriografiei maghiare. Ea s-a interesat atât de obiective, cât și de problematici generale. Or, comparația pe care suntem nevoiți să o operăm, stabilește imediat contradicțiile textului domnului Niedermaier cu majoritatea istoriografiei maghiare din ultimele decenii. Rezultă chiar că reperele sunt forțate către lumea germană, fără ca realizările să fie sincrone și similare. Ar fi prea mult să o cităm aici în întregime. Vom face doar o selecție. Studiile lui *Kubinyi András* urmăresc de câțiva ani problematica târgurilor și a raporturilor lor cu orașele, a raportului dintre cetate și oraș; *Fügedi Erik* are studii importante despre privilegiile orașelor medievale; *Ladányi E.* despre terminologia așezărilor de tip urban; *Benkő Elek* are o carte întreagă despre târgurile din Secuime. Pentru Oradea, autorul nu cunoște bibliografia fundamentală semnată de Balogh Jolán și de un volum colectiv apărut în anul 1988 (am putea să cităm și două articole ale noastre care sunt rezultatul cercetărilor arheologice care se derulează acolo de un deceniu, care au apărut unul în limba română, celălalt în limba franceză. Dar aceasta nu mai este istoriografie maghiară!).

Bibliografia autorului așezată la începutul capitolului "Anexă", nu este definită ca fiind generală ori selectivă. Am constatat că există acolo 214 titluri, din care 17 au apărut după 1980 (șapte sunt semnate de autor!) și doar două (din care una a autorului!) sunt publicate după anul 1990. Concluzia care rezultă din această analiză este aceea că, pe lângă deficiențele indicate concret, informația și exegeza cunoscută autorului este foarte "îmbătrânită" și, de peste un deceniu, practic ea nu mai funcționează absolut deloc. Din păcate, recenzia noastră dialoghează cu un text desuet și dezinformant.

În acest caz nu putem decât să sperăm că apariția în limba germană a volumului va restricționa circulația ideilor sale în istoriografia românească. Ce se va întâmpla cu cealaltă imagine, transmisă istoriografiei europene, este o altă problemă, pentru că, chiar scris în limba germană, volumul trece drept produs al istoriografiei din România. După câte suntem informați, aceasta nu a avut încă reacții serioase, dar desigur ele nu vor întârzia multă vreme.

Rămânem convinși că vom folosi în continuare volumul pentru selecțiile și reproducerile pe care le oferă unor localități din încă foarte puțin utilizata primă ridicare topografică realizată în vremea domniei lui Iosif al II-lea. Lista este, prin ea însăși, foarte instructivă prin aceea că, în lipsa unui urbanism real, se adordează larg o mare gamă de așezări socotite a fi potențialități ori modele de evoluție stopate la faze preurbane. Cei care nu ajung la sursa directă (Viena) sau în locurile în care copierea integrală a fost făcută (Budapesta) vor putea vedea (nu color, cum este originalul), în ordine alfabetică: Acâș (p. 116), Agnita (p. 178), Aiud (p. 182), Baia Sprie (p. 114), Botiza (p. 130), Bratei (p. 117), Caransebeș (p. 70), Carei (p. 50), Ceica (p. 131), Cislădie (p. 215), Cluj (p. 230), Codlea (p. 184), Corod (p. 127), Covasna (p. 45), Craiovorolț (p. 171), Diosig (p. 197), Dipșa (p. 131), Dobra (p. 47), Gheorghieni (p. 170), Ghinda (p. 171), Ilieni (p. 46), Livada Mică (p. 130), Livezile (Bistrița, p. 117), Ludoș (Sibiu, p. 117), Medieșu Aurit (p. 132), Miercurea Sibiului (p. 150), Moftinu Mare (p. 127), Moșna (p. 225), Năsăud (p. 144), Ocna Mureș (p. 131), Salonta (p. 198), Saschizd (p. 185), Săcuieni (p. 116), Sânbenedic (Alba, p. 119), Sighișoara (p. 235), Socodor (p. 140), Șeica Mică (p. 121), Șieu (Bistrița, p. 118), Teaca (Bistrița, p. 121), Teiuș (p. 115), Tg. Mureș (p. 112), Trascău-Rimetea (p. 59), Unirea (Bistrița, p. 131).

Adrian Andrei Rusu